

Structuur en dynamiek van diaglossische taalrepertoria: een pleidooi voor meer empirisch onderzoek

Anne-Sophie Ghyselen¹

Universiteit Gent

1. Inleiding²

Het talige landschap in Vlaanderen wordt gekenmerkt door een veelheid aan taalkundige varianten. Intuïtief denken we hierbij aan het ruime en diverse gamma dialectvormen waarvoor Vlaanderen bekend staat, maar ook de standaardtaalvormen en de taalkenmerken uit migrantentalen behoren tot het Vlaamse taalkundige landschap. Al die taalkenmerken vormen één grote talige ruimte, die in de recente taalkundige literatuur veralgemenend *diaglossisch* worden genoemd (Auer 2005).³ Daarmee wordt bedoeld dat het taallandschap gekenmerkt wordt door de aanwezigheid van dialect enerzijds, standaardtaal anderzijds en tussen die twee polen in een continuüm aan intermediaire vormen. Die intermediaire vormen staan in de Vlaamse taalkundige literatuur beter bekend als *tussentaal*, *Soapvlaams* of *Verkavelingsvlaams*.

Wie er de literatuur op naslaat, zal merken dat er in Vlaanderen over dialect, tussentaal, standaardtaal en migrantentalen al heel wat geschreven is. Wat dialect betreft, is er bijvoorbeeld de uitgebreide literatuur rond dialectnivellering (zie o.a. Hinskens 1993, Vandekerckhove 2000 en Willemyns, Vandenbussche & Drees 2010) en wordt nog steeds veel tijd besteed aan dialectbeschrijvingen (zie bvb. Triest, Lefebvre, Devos, Van Keymeulen & De Tier 2010). Op het gebied

¹ AnneSophie.Ghyselen@ugent.be

² Ik dank Gunther De Vogelaer en twee anonieme reviewers voor hun nuttige commentaren bij eerdere versies van dit artikel.

³ We voegen hier nadrukkelijk de nuancering “veralgemenend” toe, aangezien in bepaalde delen van West-Vlaanderen de situatie veeleer *diglossisch* zou zijn (zie o.a. Willemyns 2008, De Caluwe 2009 en Ghyselen 2009).

2 Anne-Sophie Ghyselen

van tussentaal en standaardtaal vinden we niet enkel beschrijvingen van tussentaal (zie o.a. Rys & Taeldeman 2007 en Taeldeman 2008), maar ook o.a. attitude-onderzoek (zie o.a. Impe & Speelman 2007 en Ghyselen 2009) en analyses van het taalgebruik op tv (Geeraerts, Penne & Vanswegenoven 2000; Van Hoof to appear), in radioboodschappen (Van Gysel, Speelman & Geeraerts 2008) en in internetconversaties (Vandekerckhove & Nobels 2010). Over migrantentalen in Vlaanderen ten slotte, werd door o.a. Jaspers al veel geschreven (zie bvb. Jaspers 2005).

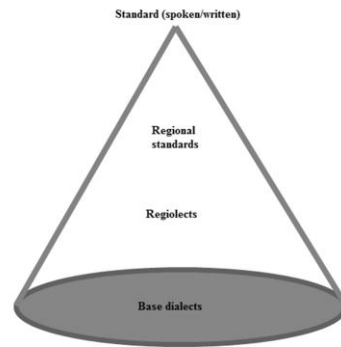
Opvallend bij al die literatuur is dat het taalrepertorium dat die verschillende componenten – standaardtaal, tussentaal, dialect en migrantentalen - omvat vaak buiten beschouwing blijft. Onderzoekers focussen namelijk vooral op aparte onderdelen van het continuüm, maar lijken daarbij dikwijls het totaalbeeld, het hele taalrepertorium, uit het oog te verliezen. We gebruiken hierbij opzettelijk de nuancerende woorden ‘vaak’, ‘vooral’ en ‘dikwijls’, om te benadrukken dat er zeker ook studies zijn die het totaalbeeld *niet* uit het oog verliezen (zie bvb. Van Hoof to appear). Doorgaans staan echter de vorm en functie van dialect, standaardtaal of een intermediaire variëteit centraal, en niet de aard, structuur, dynamiek of percepties van de taalrepertoria die al die vormen van taalgebruik omvatten. Natuurlijk vormen dergelijke dialect-, standaardtaal-, tussentaal- of migrantentaalstudies puzzelstukken die wel iets vertellen over het taalrepertorium, maar die puzzelstukken worden zelden samengelegd, doorgaans omdat de verschillende studies niet vergelijkbaar zijn. Als er over repertoria *an sich* gedebatteerd wordt, dan is dat debat vaak vooral ideologisch en niet empirisch gemotiveerd. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan de verhitte discussies over ‘de teloorgang van de standaardtaal’ die veroorzaakt zou zijn door ‘het oprukken van tussentaal’ (zie bijvoorbeeld Debrabandere 2005). In dergelijke discussies gaat het vooral om opinies en niet om wetenschappelijk gefundeerde observaties, zo merken Grondelaers en Van Hout (2011:199) terecht op. Zo kunnen we ons bij het artikel van Debrabandere (2005) de vraag stellen of Vlamingen werkelijk minder standaardtaal (willen) spreken dan vroeger. In deze bijdrage tonen we aan dat er nog heel wat hiaten zijn in de huidige kennis van diaglossieën in het algemeen en de Vlaamse in het bijzonder en dat die hiaten een grondig inzicht in taalvariatie en taalverandering belemmeren. In een eerste onderdeel staan we stil bij de structuur van diaglossieën en de vragen daaromtrent, waarna we in een tweede deel enkele hiaten in de hedendaagse kennis van de dynamiek van diaglossieën bespreken. In het besluit pleiten we voor meer onderzoek naar diaglossieën op zich.

2. Structuur van diaglossiën

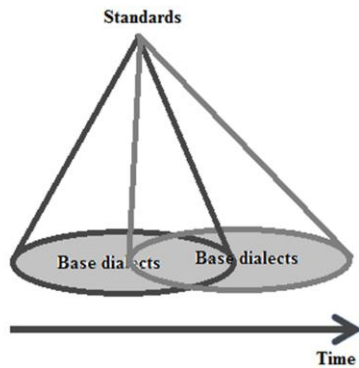
Traditioneel wordt de Vlaamse taalsituatie in de literatuur (zie bijvoorbeeld Geeraerts 2001:339) gevisualiseerd als een simpele pijl die gaat van dialect tot standaardtaal, zoals in figuur 1. Daarbij zouden taalgebruikers zich op de as dialect-standaardtaal bewegen naargelang de situatie (diafasische variatie) en naargelang hun sociale achtergrond (diastatische variatie). Een dergelijke voorstelling is echter misleidend, aangezien ze niet weergeeft dat er bij diaglossiën vier variatiedimensies in het geding zijn. Diaglossiën incorporeren namelijk niet enkel diastatische en diafasische variatie (twee variatiedimensies die parallel lopen, zie Romaine 1980), maar ook een diatopische (variatie naargelang van plaats) en een diachrone (variatie

Figuur 1: eendimensionale voorstelling diaglossie

Figuur 2: voorstelling diaglossie als kegel (Auer 2005:27)

Figuur 3: diaglossiemodel Auer (2005) aangepast

naargelang van tijd) variatiedimensie. Die laatste twee dimensies worden niet gevat in het simpele lijnmodel, evenmin als het gegeven dat individuen niet altijd bewegen op de as eigen dialect-standaardtaal (zie onderdeel 'dynamiek'). In deze bijdrage visualiseren we diaglossiën daarom uitdrukkelijk niet als eendimensionale pijlen, maar - in navolging van Auer (2005) - als een multidimensionale 'kegel' (zie figuur 2), waarbij de diatopische variatie in

4 Anne-Sophie Ghyselen

het bodemoppervlak gevisualiseerd wordt en de diastratische en de diafasische in een verticale dimensie.⁴ We werken echter wel met een licht aangepaste versie van Auer's model (zie figuur 3) om ook de diachrone variatiedimensie en de migrantentalen te kunnen visualiseren. De diachrone variatie wordt in dit aangepaste model geconcipieerd als een onafhankelijke as waarlangs de diaglossiekegel beweegt en vervormd wordt. Migrantentalen zien we als aparte kegels die versmelten met de kegel Vlaamse dialecten – Nederlandse standaardtaal en daar complexe interacties mee ondergaan (zie bvb. Jaspers 2005). In wat volgt, focussen we vooral op de kegel Vlaamse dialecten – Nederlandse standaardtaal, maar we houden daarbij steeds in het achterhoofd dat ook migrantentalen deel uitmaken van het Vlaamse talige landschap.

De vraag die we ons bij het bovenstaande moeten stellen, is of we binnen de beschreven diaglossiekegels grenzen kunnen aanbrengen. Taalkundigen schrijven traditioneel uitgebreide grammatica's van de standaardtaal, gedetailleerde dialectbeschrijvingen en ook aan lijstjes met kenmerken van 'de' tussentaal is er bepaald geen tekort meer. Dergelijke beschrijvingen zijn echter vaak gebaseerd op zeer selectieve taalstalen: voor standaardtaal bijvoorbeeld typisch geschreven taalgebruik door professionele taalgebruikers, voor dialect een kleine minderheid aan zeer lokaal ingebedde informanten. Daarbij is niet steeds duidelijk in welke mate de beschrijvingen van taalkundigen abstracties zijn dan wel de sociolinguïstische realiteit weerspiegelen. Kunnen we eigenlijk wel variëteiten als standaardtaal, tussentaal en dialect onderscheiden in Vlaanderen? Uiteraard zijn variëteiten altijd abstracties (zie daarover bvb. Jørgensen 2008 en Davies to appear), net zoals alle wetenschappelijke theorieën, maar die abstracties moeten uitgaan van verstandige uitgangspunten en moeten toetsing met data overleven. Toegepast op de Vlaamse taalsituatie moeten we ons dus de vraag stellen of we in Vlaanderen, wanneer we de sociolinguïstische realiteit in acht nemen, überhaupt wel de variëteiten standaardtaal, tussentaal en dialect kunnen onderscheiden. Wordt de standaardtaal zoals die in grammatica's beschreven staat eigenlijk ooit gesproken? Zijn er nog sprekers die het dialect beheersen zoals dat in dialectboeken beschreven staat of zijn die beschreven dialecten veeleer ideaalbeelden waar iedere spreker van afwijkt?

Vooraleer we op bovenstaande vragen dieper kunnen ingaan, moeten we eerst stilstaan bij het begrip 'variëteit'. Dat begrip kent in de literatuur namelijk verschillende invullingen. Zo kunnen variëteiten taalintern afgebakend moeten worden, maar ook perceptueel. Als variëteiten op basis van taalinterne factoren

⁴ Auer (2011:492) merkt op dat het bodemoppervlak hier abstraherend als vlak wordt voorgesteld, maar eigenlijk gegolfd is; sommige dialecten staan immers dichter bij de standaardtaal dan andere.

Structuur en dynamiek van diaglossische taalrepertoria: een pleidooi voor meer empirisch onderzoek 5

afgebakend worden, dan moet een variëteit gedefinieerd worden als een talig subsysteem dat gekenmerkt wordt door interne linguïstische cohesie en duidelijke systeemgrenzen. Als taalvariëteiten echter op basis van de percepties van taalgebruikers afgebakend worden, dan moet een variëteit anders gedefinieerd worden: een variëteit is dan dat soort taalgebruik dat een taalgebruiker als variëteit aanvoelt. Taalinterne en perceptuele criteria staan echter in nauw verband. Uit het onderzoek van Purschke (to appear:25) blijkt bijvoorbeeld dat wanneer taalvariëteiten taalintern afgebakend worden, die vaak ook blijken te correleren met de perceptie van de taalgebruiker. Het lijkt dan ook aangewezen om aan zowel perceptuele als linguïstische criteria een plaats te geven in het variëteitenbegrip. In deze bijdrage volgen wij daarom voor de invulling van het begrip ‘variëteit’ Lenz (2010:295), die de gulden middenweg tracht te zoeken tussen perceptuele en taalinterne criteria. Zij definieert een variëteit namelijk als een “subsystem of a language characterized by internal linguistic cohesion, clear system boundaries (separating it from other varieties), well-defined pragmatic functions and an emic status”. Met ‘emic status’ wordt bedoeld dat de taalgebruiker het subsysteem in kwestie ook als variëteit moet aanvoelen (cf. Auer 1986). Belangrijk bij deze definitie is ook dat een variëteit niet gezien wordt als een homogene entiteit: Lenz (zie bvb. 2009:303) benadrukt zelf dat een variëteit heel heterogeen kan zijn. Wanneer het op taal en talige structuren aankomt, is homogeniteit immers imaginair (Schmidt 2005:64).

Kunnen we binnen diaglossieën talige structuren met “1. strong linguistic cohesion, 2. clear system boundaries, 3. well-defined pragmatic functions and 4. a corresponding emic category” (Lenz 2004:289) onderscheiden? Als dat niet zo is, dan zou dat betekenen dat het weinig zin heeft om binnen diaglossieën van bijvoorbeeld standaardtaal en dialect als aparte variëteiten te spreken. In wat volgt, gaan we eerst in op enkele studies die ervan uitgaan dat in diaglossieën (in tegenstelling tot bijvoorbeeld diglossieën) geen variëteiten onderscheiden kunnen worden, waarna we enkele studies onder de loep nemen die net het omgekeerde beweren. In een derde punt introduceren we het concept van ‘clustering tendencies’, een concept dat in deze discussie rond variëteiten heel verhelderend kan zijn.

In vele taalkundige werken vinden we het idee terug dat er in diaglossieën moeilijk variëteiten onderscheiden kunnen worden. Dat lezen we bijvoorbeeld bij Auer (2005:22) die stelt dat “[m]ore usually, the space between base dialect and standard is characterized by non-discrete structures (standard/dialect continuum)”. Ook Plevoets (2008:175) stelde in zijn corpusonderzoek naar morfologische variatie in Vlaanderen vast dat diaglossieën moeilijk in variëteiten

6 Anne-Sophie Ghyselen

op te delen zijn; hij observeert dat Standaardnederlands en Soapvlaams (intermediair taalgebruik in Vlaanderen) geen aparte clusters vormen, maar “een naadloze overgang [vertonen] van en naar elkaar”. Volgens Auer (2005) en Plevoets (2008) heeft het binnen diaglossieën dus weinig zin om van standaardtaal, tussentaal en dialect als aparte variëteiten te spreken.

Niet iedereen gaat echter akkoord met het idee dat er binnen diaglossieën moeilijk variëteiten onderscheiden kunnen worden. Hoewel Lenz (2003:302) terecht opmerkt dat de “Frage, ob der Substandard nun als Variantenkontinuum zu interpretieren ist oder aber in klar abgrenzbare Varietäten unterteilt werden kann, (...) für jede Untersuchungsregion im Einzelfall entschieden [muss] werden (...)”, meent ze wel dat een continuümmodel te vaak als makkelijkheidsoplossing geïntroduceerd wordt:

The knotty question of where standard varieties or dialects end and where middle varieties start is often avoided through the adoption of a continuum model (...), [b]ut, as a rule, the continuum posited by linguists stands in stark contrast to speakers' very clear ideas about a structured variety spectrum” (Lenz 2009:302).

Volgens Lenz (2009) komt dus in continuümmodellen de perceptie van de taalgebruiker te weinig aan bod en worden met dergelijke modellen moeilijke taalinterne vragen te snel uit de weg gegaan.

Een tweede groep linguïsten meent dan ook dat er binnen talige ruimtes wel degelijk variëteiten afgebakend kunnen worden. Die visie vinden we bijvoorbeeld terug in *On the boundaries in linguistic continua* van Jørgensen & Kristensen (1995). In dat werk bepleiten de auteurs dat er in de verschillende plaatsgebonden repertoria in Denemarken twee soorten grenzen aangebracht kunnen worden: enerzijds geografische grenzen, die als “semi-permeable filter[s]” (Jørgensen & Kristensen 1995:164) gezien moeten worden en anderzijds kwantitatief afgebakende grenzen. De geografische grenzen scheiden de twee uiterste polen van het continuüm (dialect en standaardtaal) van het geheel aan intermediaire vormen. Lokale dialecten worden namelijk gezien als “a combination of features which are inherent and not derived from the national standard” terwijl de nationale standaardtaal gedefinieerd wordt als “a variety which has no localizable features” (Jørgensen & Kristensen 1995:153). Het criterium dat gehanteerd wordt om standaardtaal en dialect af te bakenen is dus het al dan niet regionale karakter van de talige kenmerken. Die geografisch gedetermineerde grenzen worden “semi-permeable” genoemd omdat alle kenmerken die we in het dialect of in de standaardtaal aantreffen ook in het intermediaire taalgebruik kunnen voorkomen terwijl niet alle kenmerken die we

Structuur en dynamiek van diaglossische taalrepertoria: een pleidooi voor meer empirisch onderzoek 7

in het intermediaire taalgebruik aantreffen kunnen voorkomen in dialect of standaardtaal. Tussen dialect en standaardtaal in vinden we in Denemarken intermediaire vormen. Als de afstand tussen de twee uiterste polen van het continuüm groot is, dan kunnen volgens Jørgensen & Kristensen (1995) ook variëteiten onderscheiden worden binnen het continuüm aan intermediaire vormen. De grenzen die die variëteiten afbakenen zijn echter niet van geografische, maar van kwantitatieve aard en zijn niet “semi-permeable” maar simpelweg permeabel: de kenmerken die in de ene variëteit voorkomen kunnen in de andere voorkomen én vice versa. Een dergelijke grens treft Kristensen (1977) aan in het Deense Vinderup. Hij analyseerde 14 variabelen in het taalgebruik van 100 sprekers en ordende de sprekers naargelang het percentage standaardvarianten. Daarbij stelde hij vast dat er twee groepen sprekers te onderscheiden zijn: de ene groep spreekt wat hij “the regional variety” noemt (het dichtst bij de standaardtaal), de andere spreekt iets dat dicht bij het dialect aanleunt. Hun taalgebruik wordt gekenmerkt door respectievelijk een hoge en een lage frequentie aan standaardtalige varianten. De vraag die we ons bij dergelijke ‘kwantitatieve’ grens kunnen stellen is of bij kwantitatieve grenzen van “clear system boundaries” gesproken kan worden en of we bijgevolg nog van afzonderlijke variëteiten kunnen gewagen. Met andere woorden: zijn dergelijke kwantitatieve grenzen wel echte talige grenzen? Deze bedenking komt verder in dit onderdeel nog aan bod. Jørgensen & Kristensen (1995) benadrukken wel expliciet dat de perceptie van deze geanalyseerde grenzen nog onderzocht moet worden en dat de onderzochte grenzen strikt plaatsgebonden zijn. In andere plaatsen in Denemarken, zo benadrukken ze, zijn er geen kwantitatieve grenzen observeerbaar en is het ook goed mogelijk dat een van de polen van het continuüm weggevallen is. Net zoals Lenz (2009:302) benadrukken zij dus dat continuümgrenzen per plaats onderzocht worden. Dat neemt natuurlijk niet weg dat Jørgensen & Kristensen (1995) wel degelijk grenzen aanbrengen in de multidimensionale diaglossische ruimte.

Ook Lenz (2003) en Schmidt (to appear, 2005) menen dat er binnen diaglossieën van variëteiten kan worden gesproken, al hanteren ze voor die variëteitenindeling wel andere criteria dan Jørgensen & Kristensen (1995). Zo analyseerde Lenz (2003) het niet-standaardtalige taalgebruik in Wittlich aan de hand van (1) clusteranalyses, (2) een studie van de talige competentie van de individuen, (3) een studie van het effectieve taalgebruik in verschillende situaties en (4) perceptuele data. Die vier analysemethodes corresponderen met de vier definiërende criteria die we hierboven voor een variëteit opsomden. De clusteranalyses leggen linguïstische cohesie bloot, terwijl de studie van de talige competentie van individuen systeemgrenzen aan het licht kan brengen. De

8 Anne-Sophie Ghyselen

pragmatische functies worden door het diastratische onderzoek bestudeerd en de perceptuele data moeten verheldering brengen over de ‘emic status’ van de verschillende taalvormen. Wat de talige competentie betreft, kan volgens Lenz (2003) een grondige studie van gebruikte ‘hypervormen’ (hypercorrecties en hyperdialectismen) systeemgrenzen blootleggen, aangezien die beschouwd kunnen worden als “surface reflections of underlying system boundaries” (Lenz 2004:291). De zo onderscheiden variëteiten beschrijft Schmidt (to appear) als volgt:

Full varieties can be specified as sectors of linguistic knowledge defined by independent prosodic/phonological and morphosyntactic structures on the basis of which individuals or groups of speakers interact in particular situations. The full varieties of a language are semi-discrete and interdependent. The minimal and necessary criterion is the presence of at least one “idiovarietal” element or structural feature in the prosodic/phonological or morphosyntactic subsystems.

Met de terminologie van Lenz (2003) kunnen we stellen dat Jørgensen & Kristensen (1995), Lenz (2003) en Schmidt (to appear) uitgaan van een *variety model*: zij gaan ervan uit dat er binnen diaglossieën variëteiten afgebakend kunnen worden.

Hierboven merkten we al op dat variëteiten allesbehalve homogene constructies zijn. Volgens Lenz (2003) is het vaak mogelijk om binnen die heterogene variëteiten substructuren te observeren. In het Westmiddelduitse taalgebied trof ze binnen de “substandard” bijvoorbeeld twee variëteiten aan die intern ook verder gestratificeerd bleken:

With the aid of various linguistic variationist methods (e.g. cluster analysis, implicational scaling, hearer evaluations), Sprechlagen ‘speech levels’ (also termed Verdichtungsgebiete ‘concentration zones’) characterized by relative internal cohesion can be identified within both the dialect and the regiolect. In other words, the variation within a concentration zone is smaller than the variation between two concentration zones. Further, for speakers/hearers, the speech levels within a variety are not separated by categorical boundaries, whereas a clear and conscious boundary is held to divide dialect (known as Platt), from regiolect (Umgangssprache). (Lenz 2009:303)

Dergelijke *speech levels* kunnen ook aanwezig zijn in diaglossieën waarin geen variëteiten in sensu Lenz (2009) onderscheiden kunnen worden. Wanneer je in een talig continuüm geen grenzen kan aanbrengen, kan er namelijk wel sprake kan zijn van *Sprechlagen* of *Speech Levels* (Lenz 2003), *Verdichtungen* (Berruto 1987, Lenz 2003), een *Verdichtungsgebiet* (Schmidt 1998) of een “clustering

Structuur en dynamiek van diaglossische taalrepertoria: een pleidooi voor meer empirisch onderzoek 9

tendency within a continuum” (Downes 1984:28). We moeten echter wel opmerken dat terwijl Lenz (2003) en Schmidt *Verdichtungen* en *Verdichtungsbereiche* als substructuren van variëteiten beschouwen, Berruto (2010:236) variëteiten zelf als *Verdichtungen* concipieert:

[V]arieties in this continuum represent concentration areas, where a variety, though not clearly-cut separated from other varieties, is identified by a particular frequency of certain variants, by the co-occurrence of several features and possibly by some diagnostic traits, which appear in that variety only. A variety appears where such a concentration, or condensation, takes place.

Wanneer we het idee van *Verdichtungspunkte* toepassen op het werk van Jørgensen & Kristensen (1995, cfr. supra), dan kunnen we stellen dat de kwantitatieve grenzen die Jørgensen & Kristensen (1995) bespreken in feite veeleer *Verdichtungspunkte* zijn en niet echt grenzen (zoals de geografische bepaalde grenzen). Concreet betekent dat voor het taalrepertorium in Vinderup dat Kristensen (1977) daar twee variëteiten onderscheidt (dialect en standaardtaal) en daarnaast ook twee *clustering tendencies*.

De denkwijze in termen van *clustering tendencies* sluit in zekere zin aan bij de prototypetheorie van de cognitieve psychologie, die binnen de taalkunde ook als uitgangspunt dient voor veel werk binnen de cognitieve linguïstiek. In de prototypetheorie gaat men ervan uit dat wanneer men categorieën probeert te analyseren, men een categorie niet mag zien als een “all-or-none-phenomenon” (Rosh & Mervis 1975: 573-574). Een categorie moet veeleer gezien worden als een radiaal netwerk met concentrische cirkels waarbij de binnenste cirkel het prototype vormt, het ‘beste voorbeeld’; de cirkels daarrond wijken hoe verder van het centrum steeds meer van dat prototype af. Dat idee, dat aanvankelijk vooral op semantische woordcategorieën werd toegepast, kan ook sociolinguïstisch toegepast worden om begrippen als ‘standaardtaal’ of ‘dialect’ in te vullen: er zijn prototypische vormen van taalgebruik die we als ‘typisch standaardtaal’ of ‘typisch dialect’ kunnen bestempelen, maar daarnaast bestaan ook vormen van taalgebruik die van dat prototype afwijken, en die dus moeilijker in een specifieke categorie kunnen worden ondergebracht. In de termen van Berruto (2010), Lenz (2003) en Downes (1984) is zo’n prototype dan een *Verdichtungspunkt* of een *clustering tendency*.

De vraag die we ons bij het bovenstaande kunnen stellen, is welke van de hierboven besproken visies voor Vlaanderen de meest correcte is. Eerst en vooral moeten we ons afvragen of er in Vlaanderen al dan niet variëteiten onderscheiden kunnen worden. Vervolgens moeten we ons ook de vraag stellen

of er in Vlaanderen sprake kan zijn van prototypes, al dan niet binnen variëteiten. Het idee van prototypes lijkt intuïtief op Vlaanderen mooi toepasbaar te zijn, maar dat moet empirisch geverifieerd worden. Daarbij rijst de vraag natuurlijk ook, als er sprake zou zijn van prototypes of variëteiten, welke prototypes en variëteiten in Vlaanderen onderscheiden kunnen/moeten worden. Is een indeling in tussentaal, dialect en standaardtaal bijvoorbeeld wel adequaat? Moeten we ook niet informele standaardtaal als prototype beschouwen of differentiëren tussen tussentaal als informele omgangstaal en ‘formelere’ tussentaal als resultaat van een gebrekkige standaardtaalkennis? Op die vragen kunnen we momenteel geen sluitend antwoord bieden. Plevoets (2008) zette een belangrijke stap met zijn morfologisch onderzoek naar talige variatie in Vlaanderen, maar doordat hij fonologie en ook de dialectcomponent buiten beschouwing liet, bestaan er nog steeds heel wat vragen.

3. Dynamiek van diaglossieën

Het begrip ‘dynamiek van diaglossieën’ kan op twee manieren ingevuld worden. Enerzijds kunnen we het begrip op een macroniveau interpreteren als het geheel van temporele veranderingen die een diaglossie kan ondergaan, zoals o.a. dialectnivellering en destandaardisering. Anderzijds kan ‘dynamiek’ ook op een microniveau benaderd worden als de dynamiek binnen een persoonsgebonden taalrepertorium. Over beide vormen van dynamiek bestaan nog heel wat vragen. Wat de macrodynamiek betreft, is apparent-time-onderzoek naar het hele taalrepertorium in Vlaanderen zo goed als onbestaande.⁵ Dat is merkwaardig aangezien diachrone evoluties net in het centrum staan van de huidige tussentaal- en dialectliteratuur. Plevoets (2008) leverde met zijn doctoraatsonderzoek wel een bijdrage aan het onderzoeksveld, maar focuste daarbij op slechts een deel van het taalrepertorium. Diachrone trends worden in het Vlaamse onderzoek wel vastgesteld, maar doordat het taalrepertorium op zich buiten beschouwing blijft, is meestal niet duidelijk wat de aard van de taalverandering is. Op dat gebied is er in Vlaanderen dus eveneens meer onderzoek nodig. In deze paper focussen we echter om redenen van bondigheid niet op dergelijke macroniveaulacunes, maar gaan we dieper in op de dynamiek binnen persoonsgebonden diaglossieën.

Of we diaglossieën nu zien als talige ruimtes zonder afbakeningen, ruimtes met daarbinnen verschillende variëteiten of ruimtes met daarin bepaalde clusterpunten, we gaan er steeds van uit dat sprekers zich bewegen in hun eigen

⁵ Van Hoof (to appear) is met haar real-time onderzoek naar taalgebruik in fictieseries één van de weinigen die de macrodynamiek van het Vlaamse taalrepertorium onderzoekt.

Structuur en dynamiek van diaglossische taalrepertoria: een pleidooi voor meer empirisch onderzoek 11

talige ruimte. Individuele sprekers beschikken namelijk op basis van hun sociale en regionale achtergrond over een specifieke talige ruimte waarin ze zich bewegen. Sprekers doen zo aan *style-shifting* waardoor hun taalgebruik *stilistische of intra-sprekervariatie* (Schilling-Estes 2002:375) vertoont. Dat style-shiften kan optreden bij het starten van een nieuwe conversatie in een nieuwe situatie (situationele style-shifting, McCormick 2001), binnen een gesprek (conversationale style-shifting, McCormick 2001), tussen zinnen (intersententiële style-shifting, Giesbers 1989) en binnen de zin (intrasententiële style-shifting⁶, Giesbers 1989). In dit onderdeel wordt de vraag gesteld hoe style-shifting er taalintern uitziet. Als sprekers aan style-shifting (zoals o.a. taalaccommodatie) doen, wat gebeurt er dan precies op talig gebied? Welke variabelen ondergaan verandering? Hoe ziet die verandering eruit?

Een eerste kwestie die we moeten aankaarten, is in welke mate style-shifts gesitueerd moeten worden op de as eigen dialect-standaardtaal dan wel als iets multidimensionaals geconcipeerd moeten worden. Traditioneel wordt ervan uitgegaan dat sprekers zich vooral op de as eigen dialect-standaardtaal bewegen, wat zijn reflectie vindt in de visualisatie van persoonsgebonden taalcontinua. Doorgaans worden die namelijk, net zoals diaglossieën op zich, gevisualiseerd als een eendimensionale pijl (cfr. figuur 1). Die traditionele visie is echter niet vanzelfsprekend. Zo bespreekt Trudgill (1986) bijvoorbeeld hoe sprekers in supraregionale contacten vaak kenmerken van andere dialectgebieden of zelfs mengvormen in hun taalgebruik opnemen. In Vlaanderen is dat in de media duidelijk merkbaar; Oost- en West-Vlamingen zoals Vincent Van Quickenborne en Hannelore Bedert gebruiken bijvoorbeeld vaak informele brabantismen wanneer ze voor een publiek moeten spreken. Supraregionale contacten kunnen overigens vrij ruim opgevat worden: in de huidige mobiele maatschappij kunnen supraregionale contacten bijvoorbeeld zelfs binnen gezinssituaties voorkomen, namelijk wanneer ouders elk uit een ander dialectgebied dan de woonplaats afkomstig zijn. Ook in zulke situaties, die we in de ruime zin van het woord supraregionaal kunnen noemen, is het heel waarschijnlijk dat sprekers kenmerken van andere dialectgebieden in hun taalgebruik opnemen. Dat impliceert natuurlijk dat het taalrepertorium van een taalgebruiker niet simpelweg als een pijl voorgesteld kan worden, maar veeleer als iets multidimensionaals moet worden opgevat. In regionale contacten, i.e. contacten tussen mensen van dezelfde regionale afkomst en met dezelfde dialectische achtergrond, zou taalaccommodatie volgens Trudgill (1986) vooral de frequentie

⁶ Hierbij is het vaak moeilijk een onderscheid te maken tussen code-switching (met een andere vreemde taal) en ontlening (cfr. Giesbers 1989).

van bepaalde taalkenmerken beïnvloeden. We mogen echter de optie niet uitsluiten dat ook bij dergelijk regionaal taalgebruik niet louter bewogen wordt op de as eigen dialect-standaardtaal. Interessant hierbij is het werk van Auer en Hinskens (2005) rond taalaccommodatie. Zij suggereren namelijk dat het accommodatiegedrag van individuele sprekers niet zozeer gedetermineerd zou zijn door aanwezige gesprekspartners (al dan niet van dezelfde regionale afkomst), maar veeleer door ideale personae; accommoderende sprekers zouden accommoderen naar een abstract beeld dat ze hebben van de ‘ideale spreker’ of van een sociaal aantrekkelijke groep. Auer en Hinskens (2005) gewagen hier van “identity projection accommodation”, dat contrasteert met “interpersonal accommodation”. Dit idee van *identity projection accommodation* heeft belangrijke implicaties voor de vraag of sprekers zich bij regionale contacten in een multidimensionale dan wel in een eendimensionale ruimte bewegen. Immers, als de ‘ideale spreker’ bij *identity projection accommodation* geassocieerd wordt met een ander dialectgebied, dan bestaat natuurlijk ook in regionale situaties de optie dat sprekers taalelementen gebruiken die noch uit hun eigen dialect, noch uit de standaardtaal afkomstig zijn. Naar een dergelijke vorm van style-shifting, en zelfs naar style-shifting in supraregionale situaties, is in Vlaanderen echter weinig onderzoek gebeurd.⁷ Ook wat de directionaliteit van style-shifting betreft, kunnen we met andere woorden van een onderzoeksleemte gewagen.

Een tweede vraag over het ‘hoe’ van style-shifting is de vraag welke taalelementen in style-shiftingprocessen voor verandering vatbaar zijn. Welke taalkenmerken zijn stabiel bij style-shifting; welke worden makkelijk achterwege gelaten of opgepikt? Deze vraag wordt doorgaans gelinkt aan de vraag naar stabiliteit in taalveranderingsprocessen (dynamiek op macroniveau) en wordt vaak beantwoord in termen van *salience*, i.e. “a property of a linguistic item or feature that makes it in some way perceptually and cognitively prominent” (Kerswill & Williams 2002:63). Daarbij wordt dan gesteld dat saillante kenmerken gevoelig zijn voor stilistische variatie en dus ook voor taalverandering, terwijl de niet-saillante stabiel zouden zijn in zowel stilistische als taalveranderingsprocessen. Deze ‘saillantiehypothese’ is echter niet helemaal onproblematisch, en dat om drie redenen. Eerst en vooral is de manier waarop het begrip ‘salience’ benaderd wordt vaak voor discussie vatbaar. Kerswill & Williams (2002) merken terecht op dat er in veel werk rond saillantie (o.a. Trudgill 1986) een zekere circulariteit opduikt: om te verklaren welke kenmerken in taalveranderingsprocessen variabel zijn, wordt het begrip ‘salience’ gehanteerd, maar tegelijkertijd wordt een beroep gedaan op

⁷ Jaspers (2005) levert een interessante bijdrage over het style-shiftinggedrag van allochtonen in Vlaanderen.

taalveranderingsdata om te bepalen welke kenmerken saillant of niet-saillant zijn. Een logische oplossing lijkt ons hier om de saillantie van een kenmerk te bepalen op basis van puur perceptuele of attitudele data en niet op basis van productiedata (zie o.a. Kleene 2011 en Ghyselen & De Vogelaer in preparation). Immers, percepties en attitudes zijn “symptoms of salience which may be used in a sociolinguistic study in order to turn this fundamentally cognitive notion into an observable one” (Auer, Barden & Grosskopf 1998: 165). Ten tweede moeten we ons ook de vraag stellen of de link tussen saillantie en stabiliteit wel zo doorzichtig is als vaak wordt aangenomen. Auer et al. (1998) merken immers op dat er geen een-op-een-relatie bestaat tussen saillantie en taalverandering. Volgens hen is saillantie “a necessary but insufficient condition for dialect loss and acquisition” (Auer et al. 1998:184). Hun onderzoek toont aan dat de link tussen saillantie en stabiliteit, die vaak als vanzelfsprekend wordt beschouwd, nog verder onderzoek vereist. Een derde probleem met de saillantiehypothese is dat er geen empirisch materiaal voorhanden is dat aantoont dat stilistische en diachrone stabiliteit over dezelfde kam geschoren mogen worden. Zijn kenmerken die in style-shiftingprocessen variabel zijn überhaupt ook die kenmerken die diachronisch makkelijk veranderen? Ook op die vraag blijft de literatuur ons een antwoord schuldig.

4. Besluit

Uit het bovenstaande blijkt duidelijk dat er over diaglossieën in het algemeen en zeker over Vlaamse diaglossieën nog heel wat onbeantwoorde vragen bestaan. Die zijn vooral te wijten aan het feit dat taalkundig onderzoek doorgaans op de subcomponenten van de diaglossieën focust waardoor het geheel dat die componenten omvat (de diaglossie op zich) naar de achtergrond verdwijnt. Wanneer we echter een wetenschappelijk verantwoord inzicht willen krijgen in de fenomenen ‘taalvariatie’ en ‘taalverandering’ en gemotiveerde uitspraken willen doen over de Vlaamse taalsituatie, dan is het belangrijk om ook aandacht te besteden aan het macrobeeld, zowel op het gebied van structuur, dynamiek als percepties. Om die reden vatte de auteur van dit artikel in 2010 een onderzoek aan dat o.a. de bovenbesproken onderzoeksleemtes als vertrekpunt neemt en de eerste stappen probeert te zetten in het onderzoek naar Vlaamse diaglossieën *an sich*. Problematisch daarbij is dat er in Vlaanderen momenteel geen corpus voorhanden is dat een dergelijk onderzoek toelaat, i.e. een corpus met taalgebruik van verschillende taalgebruikers in verschillende situaties. Een eerste fase in het onderzoek houdt daarom de aanleg van een dergelijk corpus in. De bedoeling is om bij een 30-tal West-Vlamingen en Antwerpenaren (later

eventueel uit te breiden met informanten uit andere regio's) van verschillende leeftijdscategorieën en sociale achtergrond het taalgebruik te registreren in zes situaties: (1) een gesprek met een vriend(in) uit de eigen regio, (2) een gesprek met een vriend(in) uit een andere regio, (3) een sociolinguïstisch interview, (4) een telefoongesprek met een onbekende, (5) een dialecttest en (6) een standaardtaalttest. Met die laatste twee situaties willen we nagaan of sprekers die in resp. de informele regionale en de formele supraregionale situatie geen dialect of standaardtaal spreken dat doen omdat ze dat niet willen dan wel dat niet kunnen. Idealiter kan het aangelegde corpus ook voor verder onderzoek gebruikt worden en in verschillende richtingen uitgebreid worden. Daarom wordt momenteel ook veel aandacht besteed aan een duurzame en toegankelijke manier om de data op te slaan, te transcriberen en te verwerken. Op basis van kwantitatieve en kwalitatieve fonetische en morfologische analyses van het corpus hopen we enkele nieuwe inzichten te kunnen verschaffen in de Vlaamse diatopieën. Onderzoeksresultaten kunnen we in deze bijdrage nog niet presenteren, maar we hopen alvast aangetoond te hebben dat onderzoek naar hele taalrepertoria noodzakelijk is.

Bibliografie

Auer, P. (1986) 'Konversationelle Standard/Dialekt-Kontinua (Code-Shifting)'. *Deutsche Sprache* 14, 97-124.

Auer, P. (2005) 'Europe's sociolinguistic unity, or: A typology of European dialect/standard constellations'. In N. Delbecq, J. van der Auwera en D. Geeraerts, eds, *Perspectives on variation*. Mouton de Gruyter, Berlin/New York, 7-42.

Auer, P. (2011) 'Dialect vs. standard: a typology of scenarios in Europe'. In B. Kortmann, J. van der Auwera, eds, *The Languages and Linguistics of Europe*. Mouton de Gruyter, Berlin/New York, 485-500.

Auer, P., Barden, B. & Grosskopf, B. (1998) 'Subjective and Objective Parameters Determining "Salience" in Long-Term Dialect Accommodation'. *Journal of Sociolinguistics* 2, 163-187.

Auer, P. & Hinskens, F. (2005) 'The role of interpersonal accommodation in a theory of language change'. In P. Auer, F. Hinskens, en P. Kerswill, eds, *Dialect Change. Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge University Press, Cambridge, 335-357.

Structuur en dynamiek van diaglossische taalrepertoria: een pleidooi voor meer empirisch onderzoek 15

- Berruto, G. (1987) *Sociolinguistica dell'italiano contemporaneo*. Carocci, Rome.
- Berruto, G. (2010) 'Identifying dimensions of linguistic variation in a language space'. In P. Auer & J.E. Schmidt, eds, *Language and Space, Part I: Theories and Methods. An International Handbook of Linguistic Variation*. Walter de Gruyter, Berlin/New York, 226-241.
- Davies, W. (to appear) 'On Language and Standard and Monolingual Norms'. In M. Hüning & U. Vogl, eds, *Standard languages and multilingualism in European history*. John Benjamins, Amsterdam/Philadelphia.
- Debrabandere, F. (2005) 'Het echech van de ABN-actie in Vlaanderen'. *Het Nederlands van nu* 53, 27-31.
- De Caluwe, J. (2009) 'Tussentaal wordt omgangstaal in Vlaanderen'. *Nederlandse Taalkunde* 14, 8-28.
- Downes, W. (1984) *Language and Society*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Geeraerts, D. (2001) 'Een zondagspak? Het Nederlands in Vlaanderen: gedrag, beleid, attitudes'. *Ons erfdeel* 44, 337-344.
- Geeraerts, D., Penne, A. en Vanswegenoven, V. (2000) 'Thuis-taal en Familie-taal: taalgebruik in Vlaamse soaps'. In S. Gillis, J. Nuyts en J. Taeldeman, eds, *Met taal om de tuin geleid. Opstellen voor Georges De Schutter*. UIA, Antwerpen, 161-170.
- Giacalone Ramat, A. (1995) 'Code-switching in the context of dialect-standard language relations'. In M. Milroy en P. Muysken, eds, *One speaker, two languages: cross-disciplinary perspectives on code-switching*. Cambridge University Press, New York, 45-67.
- Giesbers, H. (1989) *Code-switching tussen dialect en standaardtaal*. P.J. Meertens-Instituut, Amsterdam.
- Ghyselen, A.S. (2009) 'Ne zelfzekere leraar of gewoon nen enthousiaste mens? Een matched-guise onderzoek naar de attitude tegenover tussentaal bij West-Vlamingen'. *Taal en Tongval* 61, 83-113.
- Ghyselen, A.S. & De Vogelaer, G. (submitted) 'Gaining Insight into Saliency and Destandardisation: an Experimental Approach'.

- Giesbers, H. (1989) *Code-switching tussen dialect en standaardtaal*. P.J. Meertens-Instituut, Amsterdam.
- Grondelaers, S. en Van Hout, R. (2011) 'The Standard Language Situation in the Low Countries: Top-Down and Bottom-Up Variations on a Diaglossic Theme'. *Journal of Germanic Linguistics* 23, 199-243.
- Hinskens, F. (1993) 'Dialectnivellering en regiolectvorming. Bevindingen en beschouwingen'. In F. Hinskens, C. Hoppenbrouwers en J. Taedeman, eds, *Dialectverlies en Regiolectvorming. Themanummer Taal en Tongval* 6, 40-61.
- Impe, L. & Speelman, D. (2007) 'Vlamingen en hun (tussen)taal – een attitudineel mixed guise-onderzoek'. *Handelingen van de Koninklijke Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis* LXI, 109-128.
- Irvine, J.T. & Gal, S. (2000) 'Language Ideology and Linguistic Differentiation'. In P.V. Kroskrity, ed, *Regimes of language: Ideologies, Politics, and Identities*. School of American Research Press, Santa Fe, 35-84.
- Jaspers, J. (2005) 'Linguistic sabotage in a context of monolingualism and standardization'. *Language and communication* 25, 279-297.
- Jørgensen, J. & Kristensen, K. (1995) 'On boundaries in linguistic continua'. *Language Variation and Change* 7, 153-168.
- Jørgensen, J. (2008) 'Polylingual Linguaging Around and Among Children and Adolescents'. *International Journal of Multilingualism* 5, 161-176.
- Kerswill, P. & Williams, A. (2002) "'Salience' as an explanatory factor in language change: evidence from dialect levelling in urban England". In P. Kerswill & R. Ingham, eds, *Reading Working Papers in Linguistics* 4, 63-94.
- Kleene, A. (2011) 'On the perception of syntax – an experimental approach to the salience of regional syntactic features'. Presentatie op *Methods in Dialectology* 14, London (Ontario), 4 augustus.
- Kristensen, K. (1977) 'Variationen i vestjysk stationsby-mål. En kvantitativ socioligvistisk dialektundersøgelse i Vinderup, Rinkøbing Amt'. *Dialektstudier* 4, 29-109.
- Kristensen, K. & Thelander, M. (1984) 'On dialect leveling in Denmark and Sweden'. *Folia Linguistica. Acta Societatis Linguisticae Europaeae* XVIII, 223-246.

Structuur en dynamiek van diaglossische taalrepertoria: een pleidooi voor meer empirisch onderzoek 17

- Lenz, A. (2003) *Struktur und Dynamik des Substandards. Eine Studie zum Westmitteldeutschen (Wittlich/Eifel)*. Steiner, Stuttgart.
- Lenz, A. (2004) *Hyperforms and variety barriers*. In B-L. Gunnarson, L. Bergström, G. Eklund, S. Fridell, L.H. Hansen, A. Karstadt, B. Nordberg, E. Sundgren & M. Thelander, eds, *Language variation in Europe*. Uppsala Universitet, Uppsala, 281-293.
- Lenz, A. (2009) 'Emergence of varieties through restructuring and reevaluation'. In P. Auer. & J.E. Schmidt, eds, *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation*. De Gruyter, Berlin/New York, 295-315.
- McCormick, K.M. (2001) 'Code-switching: Overview.' In R. Mesthrie, eds, *Concise encyclopedia of sociolinguistics*. Pergamon, New York, 447-454.
- Plevoets, K. (2008) *Tussen spreek-en standaardtaal. Een corpusgebaseerd onderzoek naar de situationele, regionale en sociale verspreiding van enkele morfosyntactische verschijnselen uit het gesproken Belgisch-Nederlands*. Doctoraal Proefschrift, Katholieke Universiteit Leuven.
- Purschke, C. (to appear) *Regionalsprache und Hörerurteil. Grundzüge einer perceptiven Variationslinguistik*. ZDL-Beihefte, Stuttgart.
- Romaine, S. (1980) 'Stylistic variation and evaluative reactions to speech'. *Language and speech* 23, 213-232.
- Rosh, E. en Mervis, C. B. (1975) 'Family resemblances: Studies in the internal structure of categories'. *Cognitive Psychology* 7, 573-605.
- Rys, K. en Taeldeman, J. (2007) 'Fonologische ingrediënten van Vlaamse tussentaal'. In D. Sandra, R. Rymenans, P. Cuvelier, P. Van Petegem, eds, *Tussen taal, spelling en onderwijs. Essays bij het emeritaat van Frans Daems*. Academia Press, Gent, 23-34.
- Schilling-Estes, N. (2002) 'Investigating Stylistic Variation'. In: J.K. Chambers, P. Trudgill, en N. Schilling-Estes, eds, *The Handbook of Language Variation and Change*. Blackwell Publishers, Malden/Oxford, 375-401.
- Schmidt, J.E. (1998) 'Moderne Dialektologie und regionale Sprachgeschichte'. *Regionale Sprachgeschichte. Zeitschrift für deutsche Philologie* 117, 163-179.
- Schmidt, J.E. (2005) 'Versuch zum Varietätenbegriff'. In: A. Lenz en K. Mattheier, eds, *Varietäten – Theorie und Empirie*. Frankfurt/Main, Peter Lang, 61-74.

Schmidt, J.E. (to appear) 'Formation of and change in regiolects and (regional) dialects in German.' *Taal en Tongval* 63.

Taeldeman, J. (2008) 'Zich stabiliserende grammaticale kenmerken in Vlaamse tussentaal.' *Taal en Tongval* 60, 26-50.

Triest, L., Lefebvre, M., Devos, M., Van Keymeulen, J. en De Tier, V. (2010) *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten, Deel III Algemene Woordenschat, afl. 7 Het menselijk lichaam*. Drukkerij G. Michiels, Tongeren.

Trudgill, P. (1986) *Dialects in Contact*. Blackwell, Oxford.

Vandekerckhove, R. (2000) *Structurele en sociale aspecten van dialectverandering. De dynamiek van het Deerlijkse dialect*. Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde, Gent.

Vandekerckhove, R. (2010) 'Code eclecticism: Linguistic variation and code alternation in the chat language of Flemish teenagers.' *Journal of Sociolinguistics* 14; 657-677.

Van Gysel, S., Speelman, D. en Geeraerts, D. (2008) 'Style shifting in commercials'. *Journal of Pragmatics* 40, 205-226.

Van Hoof, S. (to appear) 'Taalvariatie op de Vlaamse openbare omroep. Substandaardisering in fictieprogramma's vroeger en nu'. *Handelingen van de Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis*.

Willemys, R. (2008) 'Variëteitenkeuze in de Westhoek'. *Taal en Tongval* 60, 51-71.

Willemys, R., Vandebussche, W. & Drees, M. (2010) 'Dialectgebruik en periferie.' In J. De Caluwe en J. Van Keymeulen, eds, *Voor Magda. Artikelen voor Magda Devos bij haar afscheid van de Universiteit Gent*. Academia Press, Gent, 801-816.